

військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, для них може обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Під час дії воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку (Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Серйозною перешкодою на шляху забезпечення та захисту прав та свобод людини є події та чинники, що відображають особливості сучасного історичного періоду: повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, виїзд з України тисяч її громадян до інших держав, руйнування цивільної інфраструктури (житлових будинків, адміністративних будівель, парків тощо), політична та економічна криза тощо.

1. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Бєлов Д. М., Данканич М. М. Права людини. Ужгород : Ліра, 2003. 189 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 78–81.
4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
7. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>.
8. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п#Text>.
9. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>.

УДК 316.4.066

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/151-153

Наталія КОМИХ

доцент кафедри
гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент

Лариса КОЛІСНИК

завідувач аспірантури і докторантури
доцент кафедри історії та політичної
теорії НТУ «Дніпровська політехніка»,
кандидат соціологічних наук

ДОВІРА ЯК РЕСУРС ЗГУРТУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ (ТЕОРЕТИЧНА МАТРИЦЯ АНАЛІЗУ)

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну минуло два роки. В українському суспільстві відбулися тектонічні соціальні процеси, що, безумовно, назавжди змінили його майбутнє. Наукова спільнота згуртувалась навколо досліджень актуальних

проблем суспільства за різними напрямками. Одним з таких проблемних питань є феномен довіри. Адже соціальні інститути суспільства здебільшого зараз мілітаризовані, що тотально впливає на формування рівня довіри до них в суспільній свідомості. А майбутній їх розвиток пов'язаний з вибудовою міцних соціальних зв'язків, що ґрунтуються на ціннісно-моральній основі, одним з елементів якої є довіра.

Феномен довіри в науковому полі соціально-гуманітарного дискурсу з'явився десь у 80-ті роки ХХ століття, що знайшло відображення у численних дослідженнях на цю тему. Так, німецький соціолог Н. Луман в своїй роботі зазначає, що з ускладненням сучасних суспільств, посиленням соціальної нерівності проблема довіри набуває актуальності, бо вона є умовою соціального розвитку в майбутньому [2]. А. Селігмен розглядає довіру як основу соціальних зв'язків в суспільстві на міжособистісному рівні, що і забезпечує надалі довіру до влади, соціальних інституцій в цілому [1, с. 103].

Українські дослідники провели ґрунтовну роботу з дослідження феномену довіри в контексті українського суспільства. Питання довіри/недовіри до соціальних інституцій, пошуку балансу розглядають Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, С. Дембіцький. Інститут соціології АН України щорічно проводить моніторинг громадської думки, що дозволяє відстежувати динаміку довіри населення країни до соціальних інститутів суспільства [3]. Ситуація тотальної довіри теж є хибною в суспільстві та може спричинити негативний ефект.

В соціокультурному контексті проблему довіри розглядає польський дослідник П. Штомпка. Одним із напрямів досліджень вченого в 90-ті рр. минулого століття була проблема соціальних наслідків демократичних реформ, у межах вивчення якої він вводить в науковий обіг поняття травми трансформації. Ця травма виникає в суспільній свідомості внаслідок невдалих реформ, певних соціальних подій, які негативно позначились на житті людей. В контексті розгляду цього питання дослідник виходить на проблематику довіри. Саме в часи швидких, потужних, радикальних реорганізацій соціальних і політичних інституцій, без чіткого плану майбутнього в суспільстві посилюється стан недовіри до державницьких інституцій. Довіра/недовіра в соціологічному аналізі є важливим показником ставлення мешканців країни одне до одного та до соціальних інституцій в цілому, а також характеристикою щодо соціальних очікувань і поведінкових стратегій. Довіра зароджується на мікрорівні соціальної взаємодії, потім транслюється на мезорівень і макрорівень. Саме в такій послідовності відбувається формування довіри в суспільстві. Коли ми довіряємо людині, то очікуємо від неї такої самої дії. Штомпка виділяє два типи орієнтації на індивіда залежно від очікувань від дій інших. Перша орієнтація – це надія/розчарування, віра/сумнів, що породжують пасивність, дистанційність, прагнення уникнути відповідальності. Друга орієнтація – довіра проявляється в ситуації, коли ми починаємо діяти, незважаючи на ризики. З огляду на ці орієнтації вчений в структурі довіри розглядає два компоненти: перший – очікування від іншого(их), як людина буде поводитися в ситуації, що склалась; другий – впевненість в діях. Така структура довіри відтворює і механізм формування довіри до соціальних і політичних інституцій, організацій. Поняття недовіри є протилежним довірі, на думку дослідника [4].

Важливим методологічним аспектом в дослідженні довіри П. Штомпкою є темпоральний аспект дії, а саме орієнтація соціальної дії на майбутнє. Іншими словами, суспільству необхідна довіра, якщо впевненість у майбутньому є недостатньо контрольованою [4]. В концепції Штомпки феномен довіри тісно пов'язаний з важливим поняттям ризику. Коли людина довіряє, вона завжди ризикує, що її очікування не виправдаються, її обдурять, що матиме негативні наслідки для самої людини. Логіку механізму ризику на міжособистісному рівні можемо перенести і на інституційний рівень. Але треба усвідомлювати, що при довірі іншій людині той, хто довіряє, може певною мірою керувати наслідками, а коли ми довіряємо владі, керівництву, то у глобальному масштабі ми не можемо врахувати наслідки, а отже, керувати ними. Тому для вибудови довіри до політичних, соціальних інститутів через організації, які їх представляють, потрібно декларувати в суспільстві ціннісні та дієві гарантії їх ефективного функціонування. Мати позитивні соціальні ефекти діяльності, позитивний імідж.

П. Штомпка надає довірі онтологічного статусу і пропонує три виміри довіри. Довіра як характеристика міжособистісних відносин, не обов'язково взаємних, – перший рівень. На цьому рівні людина робить раціональний вибір. Довіряє тому, в кому впевнена, але завжди є ризик невідповідності очікувань. Складніше відбувається формування системи довіри в ситуації співробітництва, на рівні організацій, інституцій. Тут довіра є попередньою умовою та результатом взаємодії. Важливим є питання суб'єкта, який може виступати гарантом

взаємодії. Ним може бути як лідер суспільної думки, так і соціальні групи суспільства. Наприклад, військові в українському суспільстві наразі мають найвищий рівень довіри, адже тільки вони можуть гарантувати та контролювати перебіг подій та борються за перемогу. Другий вимір – довіра як особистісна риса в соціально-психологічній перспективі. Мова йде про базову довіру індивіда до соціального оточення, що закладається з моменту зачаття дитини та формується в процесі її соціалізації до підліткового віку. Має значення, хто є агентами первинної соціалізації немовля, в якій родині зростала дитина, в якому ціннісно-нормативному та культурному середовищі. Урахування особистісної компоненти довіри надає можливість враховувати різноманітність сценаріїв поведінки людини, прояву елементів раціональності та ірраціональності. Третій вимір – культурний контекст, який пов'язаний з нормативною основою соціальної поведінки, що передбачає прояв довіри безпосередньо в соціальній поведінці та очікувань суспільства від неї [4]. На цьому рівні довіри підлягають вимірюванню саме засади та рівень сформованості культури довіри в суспільстві в цілому і на інституційному рівні. Так, соціально-професійна роль лікаря, священника пов'язана з вимогою проявити довіру. Є соціальні ролі, яким довіряють, – психолог, суддя; вони мають виправдовувати довіру. А є такі, що передбачають та вимагають прояв недовіри (митниця, поліція).

Отже, за концепцією П. Штомпки, довіра має реляційний компонент, психологічний і культурний, та є потужним ресурсом для гуртування суспільства. Аналіз зазначених складових надає можливість з'ясувати причини низької довіри, наприклад, до державної влади або поліції чи конкретної особистості. А також встановити ризики та загрози недовіри, розробити рекомендації для покращення ситуації. Наведена теоретична концепція має, на нашу думку, потужний евристичний потенціал для дослідження процесів формування інституційної довіри в українському суспільстві в подальшій перспективі повоєнного розвитку.

1. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Динаміка довіри до органів влади та соціальних інституцій. *Український соціум*. 2021. № 1. С. 102–113.

2. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 336 с.

3. Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство в умовах війни 2022 : колект. монографія / за ред. С. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410с.

4. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Львів : Колір ПРО, 2020. 800 с.

УДК 316.662.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/153-154

Олег ЛЕВІН

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Російсько-українська війна, яка прийшла на нашу землю, змінила життя кожного українця. На початку ХХІ століття сталася найстрашніша подія, яка принесла нам страх, переживання, біль та відчай. Вже більш двох років Україна веде боротьбу за свою незалежність завдяки кожному українцю, для якого слово «свобода» не є тільки виразом мови, а й відображає його внутрішнє становище. Отже, що являє собою поняття «людина» у ці страшні часи? Який її соціальний статус?

Відповідно до однієї з теорій соціології людина з самого свого народження має соціальний статус, тобто становище у системі соціальних зв'язків і відносин, приналежність до певної соціальної групи чи спільноти. Кожна особа, як елемент соціального середовища, виконує функції, які, в свою чергу, мають або позитивний, або